

Infrastrukturdepartementet

Angående förslag på åtgärder för kultursektorn i PTS slutrapport inom regeringsuppdraget I2020/01584/D

Post- och telestyrelsen (PTS) fick i uppdrag av regeringen att kartlägga och analysera erfarenheter och behov av åtgärder för att leva och verka digitalt i spåren av utbrottet av covid-19 (I2020/01584/D). Analysen omfattar fyra sektorer som drabbats hårt av pandemin, bl.a. kultursektorn.

Riksarkivet har tagit del av rapporten (PTS-ER-2021:1) och noterar att PTS inte har involverat Riksarkivet i kartläggningsarbetet. Riksarkivet har ett samhällsviktigt uppdrag inom kultursektorn som är en förutsättning för samhällsutveckling och demokrati, bl.a. genom att digitalt tillgängliggöra arkivinformation.

PTS:s åtgärdsförslag för kultursektorn saknar belysning av pandemins konsekvenser för tillgång till arkivinformation.

Riksarkivet vill genom denna skrivelse komplettera den bild som ges i PTS slutredovisning av regeringsuppdraget.

Riksarkivet föreslår att åtgärdslistan som PTS har tagit fram kompletteras med förslag om att öka digital tillgänglighet till arkiv och samhällsviktig information genom ökad digitisering, samt utveckling av den nationella arkivdatabasen (NAD).

Riksarkivet lyfter också betydelsen av historisk data (arkiv) som en strategisk resurs. Genom att koppla ihop historisk och aktuell data får vi tillgång till ovärderlig information i obrutna serier – en resurs för såväl forskning som annan typ av vidareutnyttjande.

I bilaga beskriver vi pandemins påverkan på digital tillgänglighet till arkiv och belyser särskilt fyra behov: 1. Digital tillgång till arkiv och samhällsviktig information, 2. Ökad digitisering, 3. Utveckling av den nationella arkivdatabasen och 4. Data som strategisk resurs.

Karin Åström Iko
Riksarkivarie

Kopia till:

Post- och telestyrelsen
Kulturdepartementet
Kommittén Återstart för kulturen (Ku 2020:03)
Myndigheten för digital förvaltning

Pandemins påverkan på arkivsektorn

Behoven som belyses nedan i form av fyra områden är grundläggande samhällsbehov som fanns även tidigare, men som nu har förstärkts ytterligare som en följd av pandemin.

1. Digital tillgång till arkiv och samhällsviktig information

Coronapandemin har påverkat tillgången till samhällsviktig information och Riksarkivets verksamhet. Beskrivningen nedan är hämtad ur Riksarkivets årsredovisning för 2020:

Coronapandemin drabbade världen i början av 2020, med stor påverkan på det svenska samhället. I slutet av april uppmanade Riksarkivet aktörer inom offentlig och privat sektor att öka sitt bevarande av information under pandemin. Riksarkivet anser att dokumentation från den här tiden är samhällsviktig information som måste tas tillvara och bevaras. Myndigheten har också gett ut särskilda rekommendationer till statliga myndigheter om att öka bevarandet under coronapandemin.

Vi samverkar för att motsvarande åtgärder ska vidtas av myndigheterna i kommuner och regioner. Riksarkivet för också en löpande dialog med andra aktörer i syfte att bilda oss en uppfattning om hur pandemin har påverkat hela arkivsektorn. Tillsammans har vi uppmanat även den privata sektorn till ökat bevarande under pandemin.

Riksarkivet har en samhällsviktig funktion och utgångspunkten under pandemin har varit att allmänhetens tillgång till arkiven ska upprätthållas. Läsesalarna har därför hållits öppna för besökare, men öppettiderna har begränsats. Besökare har också ombetts att om möjligt skjuta upp sitt besök.

Sannolikt har pandemin haft stor och långsiktig påverkan på myndighetens verksamhet, hela arkivsektorn och på den del av samhället som är beroende av tillgång till arkivinformation, exempelvis forskning. Det är ännu för tidigt att med säkerhet bedöma konsekvenserna av att tillgången till arkivinformation, på grund av exempelvis minskade öppettider, varit begränsad. Konsekvenserna på kort och lång sikt kommer behöva följas upp och utvärderas.

PTS skriver i sin rapport att ”de huvudsakliga utmaningarna inom [kultur]sektorn har varit bristande digital kompetens, svårigheter att ta betalt för digitalt kulturinnehåll, dyra upphandlingar för digitala verk inom biblioteksväsendet samt förmåga till källkritik för digitala informationskällor.”

Riksarkivet vill komplettera dessa utmaningar med de begränsade möjligheterna att tillhandahålla arkivinformation i digital form. Här ser Riksarkivet ett stort behov av satsningar på digitalt tillgängliggörande som skulle innebära långsiktig samhälls-ekonomisk nytta både för de som tillhandahåller information och de som använder dem.

2. Ökad digitisering

Tillgången till digitalt arkivmaterial både hos Riksarkivet och hos andra myndigheter och organisationer måste öka för att tillgodose samhällets behov av information nu och på lång sikt.

I Dagens Nyheters DN Debatt den 4 januari 2021 skrev fem institutionschefer, bl.a. riksarkivarien Karin Åström Iko, en debattartikel: *Digitalisera det svenska kulturarvet och den samhällsviktiga informationen hos våra arkiv, bibliotek och museer.*

”Det krävs krafttag för att digitalisera kulturarvet på våra arkiv, bibliotek och museer och göra det användbart för alla medborgare. Det är ytterst en fråga om demokrati, öppenhet och tillgänglighet. Alla, oavsett bakgrund, ska kunna ta del av det kulturarv som format och formar vår samtid. Ur ett demokratiperspektiv är det angeläget att tillgången till samhällsviktig kulturarvsinformation ökar. I nuläget är endast en mindre del av samlingarna digitalt tillgängliga. Ett öppet och digitalt kulturarv är också en fråga om samhällsekonomi, forskning och innovation, samt en möjlighet att rädda information som riskerar att förloras för alltid.”

Riksarkivet har vid flera tillfällen uppmärksammat behovet av ökade resurser för digitisering av kulturarvet. Frågan har blivit ännu mer aktuell med anledning av kraftigt minskade öppettider och det ökande behovet av att ta del av arkiven i digital form.

Den information som Riksarkivet förvaltar utgör inte bara kulturarvsdata, utan även samhällsviktig information. Det handlar om rätten att ta del av beslut som påverkat det svenska samhället och dess medborgare, inte minst handlar det om enskilda personers rätt att ta del av information som handlar om dem själva. Att information görs tillgänglig digitalt innebär stor nytta för många och förändrar drastiskt förutsättningarna för demokratisk insyn, innovation och högkvalitativ forskning. Idag har Riksarkivet publicerat över 69 miljoner digitalt tillgängliga arkivhandlingar som kan nås via söktjänsten¹. Förfrågningar avseende bouppteckningar (vår mest eftersökta ärendetyp) har effektiviserats efter att materialet digitiserats och under 2020 har 20 000 bouppteckningsärenden kunnat handläggas helt eller delvis automatiserat.

Digitisering av arkivmaterial är i grund och botten en demokratifråga. En ökad digitisering av arkivmaterial går också i linje med regeringens digitaliseringsstrategi, målen i Agenda 2030 och OECD:s rekommendationer.” (Läs mer i Riksarkivets inspel till arkivutredningen.²)

Riksarkivet vill automatisera sin ärendehantering för att förenkla åtkomsten till informationen för användarna. I en skrivelse³ till Kulturdepartementet angående JO-kritik för långa handläggningstider lyfter Riksarkivet behovet av digitisering och tillhandahållande av efterfrågade handlingar genom automatiserad tjänst.

¹ <https://sok.riksarkivet.se/>

² Bl.a. genom Den digitala informationsinfrastrukturen, Riksarkivets inspel till Arkivutredningen, Dnr RA 04-2017/05870 och genom Riksarkivets budgetunderlag 2022-2024, RA-KS 2021/710.

³ Riksarkivets skrivelse till Kulturdepartementet 2020-06-26, dnr RA 00-2020/9219.

Ett exempel på ärendetyper som efterfrågas mycket är uppgifter om fastigheter. Fastighetsinskrivningshandlingarna består av ca två hyllmil handlingar i pappersform. Under det senaste halvåret har handläggningstiden under perioder varit upp till tio veckor för dessa ärenden. Såväl andra myndigheter, kommuner, regioner, mäklare, advokater, banker, forskare, medborgare m.fl. behöver få snabb åtkomst till information ur dessa fastighetshandlingar som nästan uteslutande finns i pappersform.

Riksarkivet har nyligen lyft frågan även i budgetunderlaget 2022-2024, eftersom vi saknar finansiering för digitisering och digitalt tillgängliggörande av fastighetshandlingar.

Arkivhandlingar som är knutna till ägande anses grundläggande för ett rättssäkert samhälle. Fastighetsdata är samhällsviktig grunddata. Efterfrågan på information i den typen av handlingar är frekvent och bestående över tid.

Digitisering av fastighetshandlingar skulle innebära att materialet kan bevaras långsiktigt, och möjliggör en avsevärt effektivare ärendehandläggning. Om materialet också görs tillgängligt via en e-tjänst skulle det ytterligare förenkla tillgången till fastighetsdata. Informationen blir tillgänglig dygnet runt, för forskning, privatpersoner och företag. Fastighetsaffärer skulle kunna snabbas upp, vilket skulle minska kapitalbindningen i samhället. En e-tjänst skulle också innebära en snabbare och effektivare handläggning vid Lantmäteriet och korta även deras handläggningstider.⁴

3. Utvecklig av den nationella arkivdatabasen

Nationella arkivdatabasen, NAD, erbjuder idag en gemensam sökingång till information om arkiv och samlingar som förvaras hos olika enskilda arkivbildare och arkivinstitutioner. Riksarkivet har utvecklat NAD sedan början av 1990-talet. Systemets grundläggande funktion är att vara en vägvisare till var olika arkiv och samlingar förvaras, dvs. vilken arkivinstitution eller organisation man ska vända sig till för att ta del av ett visst arkivmaterial. NAD nås via söktjänsten på Riksarkivets webbplats.⁵ En utvecklad nationell söktjänst för arkivinformer är en förutsättning för vidareutnyttjande av samhällsviktig information från såväl offentlig som enskild sektor.

NAD har en informationsförsörjande roll även utanför Sverige. Den arkivinformer som publicerats i NAD förs över till Archives Portal Europé (APE)⁶ och kan även presenteras i Europeana⁷ som är en webbaserad söktjänst och infrastruktur för Europas kulturarv och innehåller över 52 miljoner digitala objekt från arkiv, bibliotek och museer.

NAD är därmed den självklara, samlande länken mellan information om svenska arkivresurser och den framväxande gemensamma digitala infrastrukturen för

⁴ Budgetunderlag 2022-2024, RA-KS 2021/710.

⁵ <https://sok.riksarkivet.se/>

⁶ <https://www.archivesportaleurope.net/>

⁷ <https://classic.europeana.eu/portal/sv>

kulturarvet i hela Europa, helt i linje med Europeiska rådets slutsatser om digitalisering av och tillgång via internet till kulturellt material och digitalt bevarande.

En nationell söktjänst bidrar till regeringens mål för forskningspolitiken, de kulturpolitiska målen, målen för digitalisering och ambitionerna om att inrätta en nationell digital infrastruktur

Öppen och fri tillgång till kunskap och information är avgörande för att bygga stabila demokratier vilket bidrar även till att nå de globala målen i FN:s Agenda 2030.

I december 2019 överlämnade Arkivutredningen sitt betänkande⁸ till regeringen. Utredningen föreslog bl.a. satsningar på den nationella arkivdatabasen (NAD). Riksarkivet har i juni 2020 hemställt om nationella satsningar samt uppdrag och finansiering för vidareutveckling av NAD till Kulturdepartementet.⁹

Pandemin visar på ökat behov av digital tillgänglighet till arkivinformation. NAD är en viktig förutsättning för sökbarhet och Riksarkivet beskrivit utvecklingsbehovet även i budgetunderlaget för 2022-2024.

4. Data som strategisk resurs

PTS lyfter i sin rapport tillgången till data som en nyckelresurs. Riksarkivet håller med och vill betona betydelsen av data som strategisk resurs även utifrån ett arkiv- och informationsförsörjningsperspektiv.

Sverige har genom en lång arkivtradition, tryckfrihetsförordningen och genom ett aktivt civilsamhälle, mycket stora mängder historisk data. Historisk data (arkiv) bidrar till att öka förståelsen för och värdet av den information som skapas idag. Genom att koppla ihop historisk och aktuell data får vi tillgång till ovärderlig information i obrutna serier – en viktig resurs för såväl forskning, innovation och för kulturella och kreativa näringar.

Vi ser behovet av en nationell satsning som kommer både den offentliga och den enskilda sektorn till del, då arkivverksamhet idag är generellt underfinansierade. Detta har även Arkivutredningen konstaterade i sitt betänkande.

Riksarkivet vill understryka vikten av att erfarenheterna från den digitala omställningen i spåren av pandemin tas vidare och gärna tydliggörs i en konkret handlingsplan för arbetet med data som strategisk resurs så som PTS skriver. (PTS-ER-2021:1, s. 136).

⁸ Härifrån till evigheten. En långsiktig arkivpolitik för förvaltning och kulturarv (SOU 2019:58).

⁹ Riksarkivets hemställan till Kulturdepartementet om nationella satsningar och uppdrag för vidareutveckling av den nationella arkivdatabasen, Dnr RA 00-2020/9319.